

Četiri stupa, gore plahta

Uz izložbu Krov, tuš, roštilj, fuš
Katerine Duda

Tokom proteklog desetljeća, nakon što je 2012. donesen Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama i nakon što je u dva ciklusa - do lipnja 2013. i lipnja 2018. bilo moguće podnijeti zahtjev za ozakonjenje građevina sagrađenih bez valjanih dozvola za gradnju, u Republici Hrvatskoj legalizirano je gotovo milijardu, odnosno 974 260 497 bespravno sagrađenih kvadratnih metara. U prvom ciklusu zaprimljeno je više od 825 tisuća zahtjeva za ozakonjenje te oko 75 tisuća zahtjeva u drugom ciklusu. Prema spomenutom zakonu, nezakonito izgrađena zgrada ozakonjuje se Rješenjem o izvedenom stanju. Rješenje donosi upravno tijelo jedinice područne (regionalne) odnosno lokalne samouprave. Prema posebnom zakonu, ono obavlja poslove izdavanja akata za provođenje dokumenata prostornoga uređenja i građenja područja na kojemu se nalazi nezakonito izgrađena zgrada. Zbog brojnosti zahtjeva, nakon prvog ciklusa privremeno je, kao javna ustanova, osnovana Agencija za ozakonjenje nezakonito izgrađenih zgrada (AZONIZ). AZONIZ je s radom počela u veljači 2014., a prestala 1. srpnja 2019. Iako se desetljetni proces legalizacije, koji još uvijek traje, temeljio na prethodnim procjenama od oko 150 tisuća bespravnih objekata, dosad ih je ozakonjeno više od 880 tisuća. Ta brojka nije konačna

s obzirom na preostalih 20-ak posto neriješenih zahtjeva. I dok je bespravni objekata gotovo šest puta više od procijenjenog, prihodi od legalizacije obrnuto su proporcionalni. Od predviđenih deset milijardi kuna, uprihodilo se manje od dvije milijarde kuna. Više od 80% bespravne gradnje otpada na stanovanje, odmor i iznajmljivanje.

Uvjeti ozakonjenja u oba ciklusa bili su isti – ozakoniti se može ona zgrada koja je nastala, odnosno koja je vidljiva na digitalnoj ortofoto karti Državne geodetske uprave, izrađenoj na temelju snimanja iz zraka započetog 21. lipnja 2011.¹ te na kojoj su izvedeni najmanje grubi konstruktivni građevinski radovi (temelji sa zidovima, odnosno stupovima s gredama i stropom ili krovnom konstrukcijom) sa ili bez krova, najmanje jedne etaže. U svrhu utvrđivanja činjenica bitnih za donošenje rješenja o izvedenom stanju, nadležno upravno tijelo je dužno izvršiti uvid u digitalnu ortofoto kartu te provesti očevid na licu mjesta. Prema dostupnim podacima, 75% rješenja o izvedenom stanju doneseno je na razini jedinica područne odnosno lokalne samouprave. Zakon o postupanju s nezakonito izgrađenim zgradama, poznatiji pod kolokvijalnim nazivom Zakon o legalizaciji ili tek legalizacija, trebao je, u najširem smislu, uvesti red u prostor. Među kritikama legalizacije (kojih ne manjka, za razliku od sveobuhvatnijih analiza fenomena masovnosti bespravne gradnje) osim općenitijih traljavosti, kontradiktornosti i nedorečenosti samog zakona, ističu se izostanak, zakonom predviđene, urbane obnove i sanacije područja zahvaćenih nezakonitom gradnjom (koja se trebala financirati dijelom prihoda od legalizacija, a mahom ih je pojela administracija), stvaranje svojevrsnog „eldorada za mešetarenje“² kao i niza novih niša za potencijalna mešetarenja (primjerice prodajom zahtjeva za legalizaciju) te da je konačno i posljedično imala paradoksalan učinak, odnosno da je legalizacija dala vjetar u leđa bespravnoj gradnji. Upravo je potonje tema koja posljednjih

.....

1 Ili na drugoj državnoj digitalnoj ortofoto karti, ili katastarskom planu, ili drugoj službenoj kartografskoj podlozi nastaloj do 21. lipnja 2011. Izvor: <https://www.zakon.hr/z/486/Zakon-o-postupanju-s-nezakonito-izgra%C4%91enim-zgradama>

2 <https://www.index.hr/vijesti/clanak/drzava-je-legalizirala-milijardu-ilegalnih-kvadrata-to-je-nacionalna-sramota/2110155.aspx>

tjedana puni retke istarske lokalne kronike. Riječ je o bespravnim, mahom vikendaškim naseljima uz morsku obalu južne Istre, u okolici Premanture, ujedno na rubovima ili unutar granica zaštićenog krajobraza Kamenjaka.

Prema procjenama na području pod upravom Javne ustanove Kamenjak, na dijelu zaštićenog krajobraza poluotoka Kamenjak nalazi se oko 50 do 70 ilegalnih objekata dok je 200 do 230 tih objekata smješteno na dijelu Općine Medulin, na poluotoku Premantura uz autokamp Stupice. Iako je slučaj Premanture (Općine Medulin) u posljednje vrijeme češće na naslovnica, on nije izoliran. Ako se administrativno ograničimo na Istarsku županiju, tu su od istaknutijih: Općina Marčana – donedavno puno poznatija meka bespravne gradnje na istočnoj obali Istre (naselja Pavičini, Peruški, Kavran), susjedna Općina Ližnjan (Šišan), potom Grad Vodnjan (naselja Proštin, Peroj, Barbariga, Betiga), Gradovi Rovinj i Umag. Uz činjenicu da bespravna (do)gradnja na i oko Kamenjaka (kao i duž istarske obale) ne posustaje, nedavna smjena vladajućih u Općini Medulin jedan je od faktora zbog kojeg se slučaj Kamenjak prometnuo u neizostavnu vijest recentnih naslovnica. Novi načelnik Općine Medulin potvrdio je da se na dijelu zaštićenog krajobraza Kamenjaka nalazi i 30-ak objekata koji su ozakonjeni pravomoćnim rješenjima izdanim od strane AZONIZ-a odnosno od strane nadležnog upravnog odjela Istarske županije. Pritom, mnogi od ozakonjenih objekata ne zadovoljavaju osnovni uvjet legalizacije – onaj da su vidljivi na spomenutoj ortofoto karti – kao ni onaj da se „zgrada ne može ozakoniti ako je izgrađena kao sklop trajno povezan s tlom (kamp-kućica, kontejner i sl.), odnosno na način i od materijala kojima se ne osigurava dugotrajnost i sigurnost korištenja (baraka i sl.)“³. Većinu spomenutih ozakonjenih objekata na Kamenjaku čine kamp-kućice s nadstrešnicama koje su naknadno zatvarane raznim improviziranim materijalima. Poplava vijesti o „fijasku na Kamenjaku“ suštinski ne donosi ništa novo. Dosege najavljene borbe protiv bespravne gradnje tek treba vidjeti, a u

.....

3 <https://www.zakon.hr/z/486/Zakon-o-postupanju-s-nezakonito-izgra%C4%91en-im-zgradama>

međuvremenu potvrđena je očigledna loša koordinacija različitih razina uprave te je započeo uobičajeni, zamorni dnevno-politički ping-pong o (ne)nadležnosti te kuknjava o „nemoći“ onih na pozicijama moći.

U tom se smislu kao važni ispostavljaju drugačiji pogledi kako na proces legalizacije, tu „institucionalnu prijevaru“⁴, tako i na realnost prostora i života u tim bujajućim neplanskim kolonijama. Kompleksna multimedijalna izložba *Krov, tuš, roštilj, fuš* Katerine Duda rezultat je umjetničkog istraživanja bespravne gradnje i apartmanizacije obale, svojevrsna studija slučaja bespravnih naselja oko Premanture (Stupice, Pod Lokvom, Močile). Ova je izložba potvrda i nastavak umjetničinog dugogodišnjeg interesa za teme turizma, prostora i arhitekture, odnosno istraživanja kako se u prostoru reflektiraju šire društvene promjene. Iako je riječ o umjetničkom istraživanju, pažljivo razrađena metodologija potvrđuje ono što je Duda u svom dosadašnjem radu već uspješno pokazala, a to je produktivna komplementarnost umjetničkog i sociološkog pristupa u proizvodnji drugačijeg pogleda. Postav gradi od video projekcija, fotografija, objekata, instalacije i dokumentacije in situ akcija. Duda se kao filmska autorica pretežno zaokuplja dokumentarnom formom stoga je polazište i središnji motiv izložbe „trik za kameru“ odnosno rasprostranjena strategija kojom se simulira čvrsta gradnja za snimke iz zraka. U tom postupku prepoznaje vrijedan meta-moment – preispitivanje filmske slike i dokumentarnog jezika kao nusprodukta niza kreativnih pokušaja da se, dotad nepostojeći ili objekti nepostojećih kvaliteta, pronađu na, za legalizaciju, relevantnim snimkama. Vidljivost na tim snimkama spomenuti je osnovni uvjet legalizacije bespravnih građevina. „Trik za kameru“ svjedoči pregovaranju s tekstom zakona i (ne)mogućnosti njegova provođenja. Tekstu zakona suprotstavljaju se tako u svojoj začudnoj dovtljivosti poluge za vuču kamp-kućica uzidane u zidove koji hine čvrstu gradnju dok iz neklih fasada „za prvu ruku“ izviru borovi. Riječima jedne od nezadovoljnih mještanki Premanture, koja

.....

4 <http://www.d-a-z.hr/hr/vijesti/maroje-mrduljas-u-sfrj-arhitektura-je-bila-sredstvo-emancipacije,2328.html>

naseljem provodi TV ekipu „četiri stupa, gore plahta ili ona zelena mreža i to je bilo to“⁵. Duda se odlučuje baviti upravo sadržajem i odnosima skrivenim iza naizgled jednostavnog „i to je bilo to“ sklopa, poput: eksperimentiranjem s materijalima, domišljatošću, dijeljenjem znanja i vještina, dakle solidarnošću i kreativnošću. Šperploče, najloni, cerade, daske, bloketi, stiropor, ukratko: *recycle* i *reuse masterclass* odozdo, bez idejnog i EU projekta.

Ovim projektom Katerina Duda konceptualizira fenomen bespravne gradnje i mapira pojedine elemente na njoj poznatom prostoru – sve do intimnosti.

Osim što proces gradnje i „pregovaranja“ s legislativom prikazuje pomoću modela, Katerina Duda rekreira „trik za kameru“ i instalacijom u prostoru te nizom prijašnjih *in situ* akcija dokumentaciju kojih prezentira u formi videa. Koristeći podjednako efemerne materijale kao vikendaši i vlasnici kamp-kućica, poput cerade koja fingira krov ili stiropora koji fingira pročelje kamp-kućice u pravom okolišu i/legalnih kolonija – u šumi, uz more – traži pogodnu lokaciju za fiktivnu nastambu. Naglašeni su elementi humora kad poput Surogata rasteže krov-*to-go* ili kad stiroporskim pročeljem odvažno kolonizira prvi red – u moru.

Serije fotografija izložene su u formi objekata (flipbook) i na taj način podcrtavaju provodni motiv izložbe, tenziju između snimke iz zraka i volumena. Fotografije su organizirane prema detaljima i obrascima. U seriji kućica razaznaju se različite faze transformacije iz kamp-kućica u solidne vikendice.

Tu su i detalji gradnje, maštovitosti „krpanja“, uređenja okućnice i naravno ultimativni simbol dokolice radničke klase – roštilj. Solarni tuševi (crni bojler), kao neizostavni detalj poljoprivrednih zemljišta i kampiranja dakle nedostatka priključaka za struju i vodu. Lokoti, ograde, reciklirani ili improvizirani prometni znakovi svjedoče o samoorganizaciji uslijed nedostatka (komunalne) infrastrukture. Put do mora s mnoštvom („privat“) zapreka ovdje djeluje kao inicijacija u tajno društvo. Naglašeno je označavanje privatnog posjeda;

.....

5 <https://www.rtl.hr/vijesti-hr/video/vijesti/149677/bespravna-gradnja-na-rtu-kamenjak-mahom-slovenskih-drzavljana-zasto-im-je-to-dopusteno/>

rešetke na prozorima zaštita su od provala tokom zimskih mjeseci (na vratima papirić s porukom: „Nema više zlata! Ni boca za plin!“⁶), ali i od bijesa (trajno nastanjene?) lokalne zajednice o kojima svjedoče tragovi devastacije – paljenja i šaranja kamp-kućica i vikendica. Repertoar je uobičajen: šovinizam i seksizam. No takva artikulacija problema ne nalazi se samo u formi grafita već i u službenoj komunikaciji s različitim razina vlasti u Županiji: država kao maćeha i stranci (preko Učke ili državne granice) koji ne poštuju „naše“. No, kad (državne) institucije rade svoj posao (poput Inspekcije za zaštitu okoliša u slučaju Grada Vodnjana koji je devastirao prirodnu kamenitu obalu kilometarskim nasipavanjem tucanika⁷), a lokalni im šerifi uzvraćaju prijetnjama i tužbama za povredu službene dužnosti, takva retorika teško da je uvjerljiva - riječ je o županiji u kojoj je parcelizacija i apartmanizacija (ne samo) obalnog pojasa de facto temelj političkog i ekonomskog programa vladajućih.

Za prostor Premanture umjetnica je intimno vezana. Tu se nalazi obiteljska kuća njezinih djeda i bake nastala kao zajednički projekt djeda i njegovog brata koji je čak amaterski i naslikao ranu fazu izgradnje. Nakon krčenja terena nastala je „baraka“, sagrađena kako bi se zaštitio građevinski materijal od vremenskih nepravilnosti. Vremenom su se transformirali načini upotrebe barake koja gabaritima podsjeća na ilegalne kućice - od spremišta je postajala mjesto povremenog stanovanja, resurs za dodatni prihod i ljetovanje. Metaforički, iz perspektive obiteljskog dvorišta otvara se pogled ka transformaciji samog mjesta⁸. Kuća se gradila godinama. Kat je u međuvremenu izgubio pogled na more: na susjednoj parceli niknula je apartmanska zgrada. Otud kreće vožnja apartmanskim naseljem koje karakteriziraju apartmanske višekatnice, preizgrađene parcele, zimi naselja duhova gdje zjape prazni parkinzi pred kojima je zelenilo ustuknulo. Ne/postojeći urbanizam možda najbolje opisuje tekst oglasa za prodaju vikend-parcele nadomak Kamenjaka, uz osnovne informacije o površini i lokaciji stoji: „i što je najvažnije,

.....

6 Isto.

7 <https://www.zelena-istra.hr/hr/articles/novosti/546/reakcija-zelene-istre-na-priopcenje-grada-vodnjana/>

prvi susjed uz parcelu ima kućni broj, upisan objekat u katastru, tj. legaliziran objekat (...)"⁹. Snimka dronom podcrtava jukstapoziciju betonskih kolosa i vikendaškog naselja na udaljenosti od tek stotinjak metara zračne linije. Legalna apartmanska naselja nasuprot ilegalnih vikendaških kolonija. Navedene opreke naočigled ne odražavaju kvalitetu nasuprot nekvaliteti krajobraza. U suodnos se postavlja vikendica kao prostor dokolice, druženja i kreativnosti te prilika za relativno brzu zaradu od turizma (kategorizirani apartmani i kuće za odmor), ali i šira transformacija od socijalnog k obiteljskom turizmu, apartmanizaciji i korporativnim megaprojektima.

Autobiografski narativ autorica završava na jugozapadnoj obali Istre, u Betigi, jednom od ranije spomenutih žarišta bespravne gradnje. U autorefleksivnom postupku Duda teleobjektivom koji je kupila novcem koji joj je pripao od prodaje zemlje snima parcelu, nekada u posjedu njezine obitelji, koja je raskršćena i spremna za gradnju. Sugestivno cilja u srce neoliberalizma, a to je svođenje odgovornosti na osobnu odgovornost. Ipak, ovim projektom Katerina Duda, vješto manevrirajući između krajnje intimističke, mikro razine i mezzo-pogleda odozgo, čini vidljivom pretpostavku da tek unutar sustava koji planira prostor, brine o javnom dobru i garantira osnove kvalitetnog života zajednice pitanje osobne odgovornosti može imati okvir za procjenu. Bez tog je uvida ruganje kičastim pročeljima uz obaveznu kvazi-ekspertizu za „pravi, autohtoni Mediteran“ (jer Mediteran je i Libanon i apartmanizirana Španjolska) zamoran, površinski pogled. Katerina Duda nam multimedijskom izložbom Krov, tuš, roštilj, fuš omogućuje da se odmaknemo od površine fenomena priobalne legalizacije.

Marta Baradić

.....

8 O dugogodišnjem autoričinom dokumentiranju, stanje na terenu svjedoče prijašnji radovi poput kratkog dokumentarnog filma Revidba kad protagonist, Katerinin djed u maniri umarella (<https://www.portalnovosti.com/umarell-penzioner-koji-nadgleda-gradiliste>) podnosi izvještaj o izgradnji „ruske kuće“ u neposrednom susjedstvu.

9 <https://www.indomio.hr/10825375#undefined>

KATERINA DUDA

KROV, TUŠ, ROŠTILJ, FUŠ

6. – 11.12.2021., GALERIJA 90-60-90,

POGON JEDINSTVO

Izloženo u okviru programa Galerija 90-60-90/ Čije je što?

KAMERA: Sanja Bistričić, Katerina Duda

FOTOGRAFIJA: Sanja Bistričić, Katerina Duda

MONTAŽA VIDEO: Iva Ivan, Katerina Duda

KOREKCIJA BOJE NA VIDEO MATERIJALU: Sara Salamon

ZVUK: Sanja Bistričić

PREDGOVOR: Marta Baradić

TEHNIČKA PODRŠKA: Domagoj Žunić, BH PRODUCTION STUDIO

LIKOVNI POSTAV: Katerina Duda

PRODUKCIJA: Katerina Duda i Galerija 90-60-90// Platforma za suvremenu umjetnost

VODITELJICA I KUSTOSICA GALERIJE 90-60-90: Marijana Stanić

KOORDINATORICA PROGRAMA GALERIJE 90-60-90: Tena Bakšaj

TISAK DEPLIJANA: RISO i prijatelji

TISAK FOTOGRAFSKIH MATERIJALA: Ars kopija, Print shop

ZAHVALE:

Jug Adamović, Irena Bekić, Miran Bistričić, Ana Hušman, Domagoj Kunić, Andreja Kulunčić, Hrvoje Spudić, Deminutiv studio, Damir Žižić
Na kraju, hvala svima kojima nije bilo teško izdvojiti vrijeme na čuvanje djece kako bi meni omogućili vrijeme za rad.

Projekt su podržali Gradski ured za obrazovanje kulturu i sport Grad Zagreb, Ministarstvo kulture RH i Zaklada Kultura nova.

Zagreb, 2021.

G A L E R I J A 90 60 90

pogon

Zaklada
Kultura nova

Republika
Hrvatska
Ministarstvo
kulture
i medija
Republik
of Croatia
Ministry
of Culture
and Media

